MAKTABGAÇA TA'LIM TAŞKILOTIDA ÖYIN ORQALI BOLALARNI AGRESSIYA VA TAJOVUZKORLIGINI YÖQOTIŞ

L.Kalkonova[1], L.O.Obidova[2]

1. KatDPI Maktbagcha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi dotsenti, PhD
2. Kattaqörğon davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Mas'ul muallif: Kalkonova LutfiyaYusufovna, KatDPI Maktbagcha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi dotsenti, PhD.

e-mail: kalkonova_lutfiya@katdpi.uz

Received: 12 Noyabr 2026
Accepted: 17 Noyabr 2026
Published: 22 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Kalkonova, L. MAKTABGAÇA TA'LIM TAŞKILOTIDA ÖYIN ORQALI BOLALARNI AGRESSIYA VA TAJOVUZKORLIGINI YÖQOTIŞ / L. Kalkonova, L. O. Obidova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 247–250.

Annotatsiya. Maktabgaça yoşdagi bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini jazolaş bilangina çeklamay, ularning yoşiga mos usullar bilan yumşatiş muhimdir. Maqolaning maqsadi maktabgaça ta'lim taşkilotida ertak terapiyasiga mos öyinlar yordamida bunday xatti-harakatlarni yumşatiş imkoniyatlarini tahlil qilişdir. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili, kuzatuv mezonlarini taqqoslaş va ma'lumotlarni umumlaştiriş usullari qöllanildi. Qisqa ertaklar, ramziy öyin va rollarni ijro etiş orqali bolalarga his-tuyğularini anglaş hamda nizolarni zöravonliksiz hal etiş yöllarini maşq qiliş taklif etiladi. Jismoniy va oğzaki tajovuz, nizoni tinç hal etiş usullari hamda hissiy munosabatlarni maşğulotlardan oldin va keyin bir xil mezonlarda qayd etiş mumkinligi aniqlandi. Biroq sonli natijalar va takroriy kuzatuvlar mavjud emasligi sababli öyinlar tajovuzni kamaytiradi, deb qat'iy xulosa qilib bölmaydi. Şuning uçun xatti-harakatlarni vaziyat va zarar darajasini hisobga olib baholaş, kuzatuvlarni muntazam olib boriş hamda bolalar ma'lumotlari maxfiyligini ta'minlaş tavsiya etiladi. Kalit sözlar: maktabgaça ta'lim, bolalar tajovuzkorligi, ertak terapiyasi, ramziy öyin, rolli öyin, hissiy rivojlaniş, zöravonliksiz muloqot.

Kalit so'zlar: maktabgaça ta'lim, bolalar tajovuzkorligi, ertak terapiyasi, ramziy öyin, rolli öyin, hissiy rivojlaniş, zöravonliksiz muloqot.

СМЯГЧЕНИЕ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ИГРЫ В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Важно смягчать агрессивное поведение детей дошкольного возраста не только наказанием, но и с помощью методов, соответствующих их возрасту. Цель статьи - проанализировать возможности смягчения такого поведения посредством игр, основанных на сказкотерапии, в дошкольной образовательной организации. В исследовании использованы анализ литературы, сопоставление критериев наблюдения и обобщение данных. С помощью коротких сказок, символической игры и разыгрывания ролей детям предлагается учиться распознавать свои чувства и разрешать конфликты без насилия. Установлено, что физическую и вербальную агрессию, способы мирного разрешения конфликтов и эмоциональные реакции можно фиксировать по единым критериям до и после занятий. Однако отсутствие количественных результатов и повторных наблюдений не позволяет сделать уверенный вывод о снижении агрессии благодаря играм. Поэтому рекомендуется оценивать поведение с учётом ситуации и степени причинённого вреда, регулярно проводить наблюдения и обеспечивать конфиденциальность данных детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, агрессивное поведение детей, сказкотерапия, символическая игра, ролевая игра, эмоциональное развитие, ненасильственное общение.

MITIGATING CHILDREN'S AGGRESSIVE BEHAVIOUR THROUGH PLAY IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Abstract. It is important to address aggressive behaviour in preschool children not only through punishment but also through age-appropriate approaches. This article aims to analyse how play activities based on fairy-tale therapy may help mitigate such behaviour in a preschool educational organization. The study uses literature analysis, comparison of observation criteria, and data synthesis. Through short fairy tales, symbolic play, and role enactment, children are invited to recognise their feelings and practise non-violent ways of resolving conflicts. The analysis indicates that physical and verbal aggression, peaceful conflict-resolution strategies, and emotional responses can be recorded using consistent criteria before and after activities. However, the absence of numerical results and repeated observations does not support a firm conclusion that play reduces aggression. It is therefore recommended to assess behaviour in context and in relation to the harm caused, conduct regular observations, and protect the confidentiality of children's data.

Keywords: preschool education, children's aggressive behaviour, fairy-tale therapy, symbolic play, role play, emotional development, non-violent communication.

Kirish. Maktabgaça yoşdagi bolalarning hissiy rivojlanişi va tengdoşlari bilan munosabatlari ularning kundalik xulq-atvorida muhim örin tutadi. Ayrim vaziyatlarda kuzatiladigan jismoniy yoki oğzaki tajovuz bolalarning öz hislarini anglaş va nizolarni tinç yöl bilan hal etiş könikmalari yetarli şakllanmaganidan darak berişi mumkin. Şu sababli bunday xatti-harakatlarni jazolaş bilangina çeklanmay, yoş xususiyatlariga mos tarbiyaviy usullar orqali örganiş va yumşatiş dolzarbdir. Ertak terapiyasi hamda öyin bolaning keçinmalarini ramziy ifodalaşi, turli xatti-harakatlar oqibatini muhokama qilişi va zöravonliksiz muomala usullarini maşq etişi uçun imkon yaratadi.

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida bolalarning har tomonlama rivojlanişi va tarbiyasiga e'tibor qaratişning me'yoriy asoslari sohaga oid qonunçilik hamda rivojlantiriş yönalişlarini belgilovçi hujjatlarda aks etgan [1; 2]. Bu hujjatlar ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning manfaatlari va rivojlaniş ehtiyojlarini hisobga oliş masalasining dolzarbligini körsatadi.

Şu bilan birga, maktabgaça yoşdagi bolalar tajovuzkorligini vaziyat, takrorlaniş va yetkazilgan zarar darajasini hisobga olgan holda baholaş, uni özgarmas şaxsiy xususiyat sifatida talqin qilmaslik zarur. Ertak terapiyasi va öyin maşğulotlarining samarasi haqidagi mulohazalar esa xulq-atvor hamda tengdoşlar bilan munosabatlardagi kuzatiladigan özgarişlar bilan asoslanişi kerak. Mazkur usullarning amaliy qöllanişi va natijalarini bir xil mezonlar asosida kuzatiş masalasi yetarliça yoritilmagan.

Maqolaning maqsadi maktabgaça ta'lim taşkilotida ertak terapiyasiga mos öyinlar orqali bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini yumşatiş imkoniyatlarini tahlil qilişdan iborat. Tadqiqotda adabiyotlarni tahlil qiliş, kuzatuv mezonlarini taqqoslaş va ma'lumotlarni umumlaştiriş usullaridan foydalanilib, qisqa ertaklar, ramziy öyin hamda rollarni ijro etiş jarayonida xulq-atvor maşğulotlardan oldin va keyin qayd etiladi.

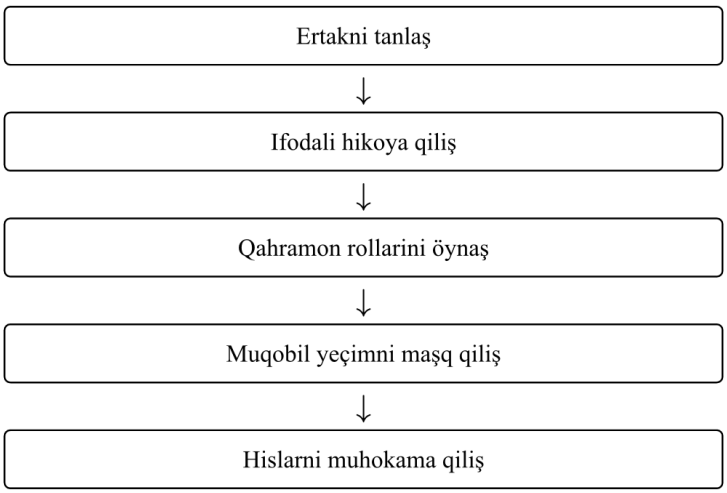
Agressiya - bolaning boşqalarga yoki özига zarar yetkazişi mumkin bölgan jismoniy yoxud oğzaki xatti-harakatlaridir. Maktabgaça yoşdagi bolalarda uçraydigan har qanday tortişuv yoki norozilikni agressiya deb baholaş töğri emas, çunki ayrim kelişmovçiliklar yoşga xos ijtimoiy tajriba orttiriş jarayonining bir qismi bölişi mumkin. Xatti-harakatni tavsiflaşda uning takrorlanişi, yuzaga kelgan vaziyat va yetkazilgan zarar darajasini birgalikda hisobga oliş lozim. Şuningdek, kuzatilgan harakatni bolaning muayyan vaziyatdagi xulqi sifatida körib, uni özgarmas şaxsiy xususiyatga aylantirib talqin qilişdan saqlaniş zarur. Dodge va Coie bolalar tengdoşlari guruhidagi reaktiv hamda proaktiv agressiyani ijtimoiy axborotni qayta işlaş omillari bilan boğlab tahlil qilgan; bu yondaşuv xatti-harakatning vaziyatga munosabatini e'tiborga olişga yordam beradi [3]. Oiladagi va guruhdagi taqlid, zöriqiş hamda kattalarning nizolarga munosabati agressiv harakatlarga ta'sir etişi mumkin bölgan omillar sifatida qaraladi.

Albert Banduraning ijtimoiy örganiş yondaşuvida bola boşqalarning, jumladan, kattalarning xatti-harakatlarini kuzatiş va ularga taqlid qiliş orqali muayyan xulq şakllarini özlaştirişi ta'kidlanadi [4]. Şu nuqtayi nazardan, kattalar nizolarni qanday hal etişi bolaning munosabat va xulq repertuariga namuna bölişi mumkin. Vigotskiy qaraşlarida rolli öyin bola uçun kundalik vaziyatlardan farqli ravişda qoidaga amal qiliş, şerik bilan kelişiş va xulqini ixtiyoriy boşqarişni maşq qiladigan muhit sifatida talqin etiladi. Donald Winnicottning öyin haqidagi qaraşlari esa öyinni bola keçinmalarini xavfsiz ifodalaşi va tasavvuriy tajriba orqali ularni qayta işlaşi mumkin bölgan makon bilan boğlaydi. Öyin rivojlanişida ijtimoiy hamkorlik va tajriba orttirişning örni alohida muhokama qilingan [5]. Demak, öyin bolaning hislarini bevosita jazolamasdan, maqbul muomala usullarini sinab körişiga şaroit yaratişi mumkin.

Ertak terapiyasi - ertak mazmuni va qahramonlaridan bolaning hislarini anglaş hamda maqbul xulq usullarini maşq qilişda foydalanadigan yondaşuvdir. Bruno Bettelheim ertaklarni bolaning içki ziddiyatlarini ramziy timsollar orqali ifodalaş va ularni anglaşga yordam beradigan vosita sifatida talqin qilgan. Ertak qahramonining qiyinçilikni yengişi, yordam söraşi yoki kelişuvga erişişi zöravonliksiz muqobil xulq yöllarini bola bilan muhokama qiliş uçun material bölişi mumkin. Bunda qahramonning harakatlarini bolaga tayyor axloqiy xulosa sifatida singdirişdan köra, vaziyat va oqibatlarni birgalikda anglaşga e'tibor qaratiş maqsadga muvofiq. Ertak terapiyasini mustaqil davolaş vositasi deb körsatmasdan, uni pedagogik yoki psixologik yordamning tarkibiy yondaşuvi sifatida baholaş kerak. Uning foydasini xatti-harakatlarning takrorlanişi, nizolarni hal qiliş usullari va tengdoşlar bilan munosabatlarda kuzatiladigan özgarişlar orqali tekşiriş lozim.

3–6 yoşli bolalar uçun sodda syujetli, takrorlari tuşunarli va qisqa ertak tanlanadi; nizoga zöravonliksiz, hayotiy yeçim kiritiladi. Ramziy öyinda bola qahramon rolini tanlaşi yoki kuzatuvçi bölişi mumkin.

Maşğulot ertakni ifodali aytiş, rollarni ijro etiş va qahramonlarning tanlovlarini muhokama qilişdan iborat. Tarbiyaçi savollar orqali bolalarga his-tuyğularini nomlaş va nizoni zöravonliksiz hal etiş yöllarini sinab körişda kömaklaşadi, yakka tartibdagi va kiçik guruhdagi iştirokni navbat bilan taşkil etadi hamda bolani rol ijro etişga majburlamaydi. Maşğulot ketma-ketligi diagrammada aks etadi [6].

1-rasm. Ertak terapiyasiga asoslangan öyin maşğuloti ketma-ketligi

Diagrammada ertak tinglaşdan muhokamagaça bölgan jarayon körsatiladi. Maşğulotdan oldin va keyin xatti-harakatlar bir xil mezonlar asosida qayd etiladi; iştirokçilarning ma'lumotlari maxfiy saqlanadi va kamsituvçi yorliqlardan qoçiladi. Zarur bölsa, ota-onalar bilan maslahatlaşiladi [7].

Jismoniy tajovuz, oğzaki tajovuz va nizoni tinç hal qiliş holatlarini alohida qayd etiş ertak terapiyasi asosidagi öyinlarning xatti-harakatga aloqador jihatlarini farqlaş imkonini beradi. Maşğulotlardan oldingi va keyingi kuzatuvlar ayni mezonlar böyiça taqqoslanişi, har bir holatning qayd etilgan şaroiti ham e'tiborga olinişi lozim. Mavjud ma'lumotlarda kuzatuvlarning sonli natijalari keltirilmaganligi sababli tajovuzkor javoblar kamaygani yoki muqobil xatti-harakatlar köpaygani haqida miqdoriy xulosa çiqarib bölmaydi. Şu bois mazkur yönalişlar aniqlangan natijalar sifatida emas, balki tekşirilişi zarur bölgan kutilmalar sifatida talqin qilinadi.

Kuzatuv tahlilida bolaning itariş, uriş singari jismoniy harakatlari oğzaki haqoratlaş yoki tahdid qiliş kabi holatlardan ajratiladi. Nizoli vaziyatda kelişiş, navbat bilan foydalaniş yoki tarbiyaçidan kömak söraş esa tinç hal etişning muqobil körinişlari sifatida qayd etilişi mumkin. Öyin davomida qahramonlar bilan boğliq vaziyatlarni muhokama qiliş bolaga boşqa javob yöllarini sinab köriş imkonini berişi mumkin, biroq bunday imkoniyatning özi kundalik xulq özgarganini isbotlamaydi. Öyin terapiyasi böyiça umumlaştirilgan tadqiqotlar bolalar ehtiyojlariga mos yondaşuv va davolaş natijalarini baholaş muhimligini körsatadi, ammo ularni ayni guruhning kuzatuv natijasi sifatida qabul qilib bölmaydi [8; 9].

Hissiy munosabatlarni tahlil qilişda bola ertak qahramonining quvonç, qörquv yoki xafalik kabi holatlarini nomlay olişi hamda öz hissiyotlarini söz bilan ifodalaşi kuzatiladi. Hissiy özini boşqariş - bolaning öz hissiyotlarini tanib, ularni vaziyatga mos va boşqalarga zarar yetkazmaydigan tarzda ifodalaş qobiliyatidir. Maşğulot paytida bolaning navbat kutişi, keskinlaşgan vaziyatdan söng tinçlanişi yoki kattalardan yordam söraşi uşbu qobiliyatning kuzatiladigan jihatlari sifatida qayd etilişi mumkin. Biroq alohida bir maşğulotdagi muvaffaqiyatni barqaror özgariş deb baholaş uçun turli vaziyatlardagi takroriy kuzatuvlar zarur.

Qahramonga hamdardlik bildiriş bolaning his-tuyğularni anglaşiga oid muhim belgi bölişi mumkin, lekin bu kundalik munosabatlarda hamdardlik namoyon bölişi yoki tajovuzkor xatti-harakatlar kamayişi bilan öz-özidan tenglaşmaydi. Şu sababli ertakdagi munosabat va tengdoşlari bilan özaro aloqadagi xatti-harakatlar alohida qayd etilib, ular orasidagi muvofiqlik tekşiriladi. Kuzatuv qaydlarida bolaning hissiyotni qanday nomlagani, qanday ifoda vositasini tanlagani va qiyin vaziyatdan keyin özini qanday tutgani aniq tavsiflanişi maqsadga muvofiq. Natijalarni tahlil qilişda uşbu mezonlar quyidagi jadvalda jamlangan.

1-jadval

Natijalarni talqin qiliş mezonlari

Kuzatuv sohasi	Misol	Talqin yönalişi
Jismoniy tajovuz	Uriliş yoki turtiş	Takrorlaniş özgarişi
Oğzaki tajovuz	Haqorat yoki tahdid	Ifoda usuli özgarişi
Nizoni hal qiliş	Navbat kutiş, kelişiş	Muqobil xulqning qöllanişi
Hissiy ifoda	Hisni nomlaş, yordam söraş	Özini boşqariş belgilari

Jadvaldagi mezonlar xatti-harakat va hissiy munosabatlarni bir-biridan farqlab qayd etişga xizmat qiladi. Bunda guruh böyiça kuzatilgan umumiy yönalişlar alohida bolalarning holatini yaşirib qöymasligi, individual özgarişlar esa guruh natijasi sifatida umumlaştirilmasligi kerak. Kuzatuv qaydlari tarbiyaçining tavsiflari bilan birgalikda tahlil qilinsa, maşğulot paytidagi holat bilan kundalik muhitdagi xulq örtasidagi tafovutlarni aniqlaş mumkin. Mazkur taqqoslaşda qayd etilgan dalillarning doirasi va çeklanganligi oçiq körsatilişi lozim.

Natijalarni talqin etişda davomat, oilaviy muhit va maşğulotlarning davomiyligi kabi omillar e'tiborga olinişi zarur,

çunki ular kuzatilgan xulqning namoyon bölişiga ta'sir etişi mumkin. Muntazam qatnaşmagan bola böyiça maşğulot oldi va keyingi qaydlarni teng şaroitdagi taqqoslaş deb bölmaydi; oilaviy yoki guruh muhitidagi farqlar ham natijaga muqobil izoh beradi. Şu bois ertak terapiyasiga asoslangan öyinlarni qöllaş yuzasidan tavsiyalar yiğilgan kuzatuvlar va tarbiyaçi tavsiflari tasdiqlagan jihatlar bilan çeklanişi lozim. Agar qaydlarda tinçlaniş yoki yordam söraş takroran kuzatilsa, bu holatni şu xatti-harakatni rağbatlantiruvçi öyin vaziyatlarini davom ettiriş uçun amaliy asos sifatida körib çiqiş mumkin, ammo kengroq ta'sir haqidagi xulosa uçun qöşimça dalillar talab etiladi.

Fikrimizça, maktabgaça yoşdagi bolalarda agressiyani özgarmas şaxsiy xususiyat sifatida emas, balki vaziyat, takrorlaniş va yetkazilgan zarar darajasi asosida baholanişi zarur bölgan xatti-harakat sifatida talqin etiş muhimdir. Maqolaning ilmiy yangiligi öyin va ertaklardan foydalanişni bolalarning his-tuyğularini anglaş, ularni ifodalaş hamda nizolarni zöravonliksiz hal etiş usullarini maşq qilişga yönaltirilgan yondaşuv sifatida asoslaşda namoyon böladi. Qisqa ertaklar, ramziy öyin va rollarni ijro etiş jarayonida bolaga muqobil muloqot yöllarini taklif etiş, uning xatti-harakatlarini esa maşğulotdan oldin va keyin bir xil mezonlarda qayd etiş maqsadga muvofiq. Jismoniy va oğzaki tajovuz, nizoni tinç hal qiliş usullari hamda hissiy munosabatlarni alohida kuzatiş özgarişlarni aniqroq tavsiflaş imkonini beradi. Şu bilan birga, mavjud ma'lumotlar öyinlarning tajovuzkorlikni kamaytirganini qat'iy tasdiqlaş uçun yetarli emas; şu bois tavsiyalar kuzatuvlar bilan tasdiqlangan holatlar doirasida berilişi kerak.

Amaliyotda bolalarning iştiroki va ma'lumotlari maxfiyligini ta'minlaş, kuzatuv mezonlarini bir xilda qöllaş hamda xulq va tengdoşlar bilan munosabatlardagi özgarişlarni muntazam qayd etiş lozim. Keyingi tadqiqotlarda turli vaziyatlardagi takroriy kuzatuvlarni yölga qöyiş, natijalarni sonli körsatkiçlar bilan tahlil qiliş va ertak hamda öyin maşğulotlarining ta'sirini vaqt davomida baholaş zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni: O'RQ-595-son, 16.12.2019-y. // URL: https://lex.uz/docs/4646908

[2] O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2019.

[3] Dodge, A., Coie, D. Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – Vol. 53, No. 6. – P. 1146–1158.

[4] Bandura, A. Aggression: A Social Learning Analysis. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.

[5] Pellegrini, D. The Role of Play in Human Development. – Oxford: Oxford University Press, 2009.

[6] Landreth, L. Play Therapy: The Art of the Relationship. – New York: Routledge, 2012.

[7] Parten, B. Social participation among pre-school children // The Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1932. – Vol. 27, No. 3. – P. 243–269.

[8] Ray, C., Bratton, C., Rhine, Jones, K. The effectiveness of play therapy: Responding to the needs of children // International Journal of Play Therapy. – 2001. – Vol. 10, No. 1. – P. 85–106.

[9] Bratton, C., Ray, C., Rhine, Jones, K. The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes // Professional Psychology: Research and Practice. – 2005. – Vol. 36, No. 4. – P. 376–390.